

ΤΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΝΑΟΥΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑ ΣΤΕΜΜΑΤΑ

Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν» ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Η' Πορφυρογεννήτου¹ τὴν προσοχὴν μου εἴλκυσε ἡ ἀφήγησις τῶν σ. 66₂₄ - 68₇₂², ἀναφερομένη εἰς τὰ στέμματα, ἅτινα περιεβάλλετο ὁ ἐκάστοτε βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ κατὰ τὰς προελεύσεις τῶν μεγάλων δεσποτικῶν ἑορτῶν³.

Τὰ στέμματα ταῦτα ἐφυλάσσοντο εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὁμοῦ μετὰ πολυτελῶν ἐνδυμασιῶν προοριζομένων διὰ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἀπεστέλλοντο δὲ εἰς τὰ ἀνάκτορα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου προκειμένης τοιαύτης προελεύσεως τὰ δι' ἐκάστην ἑορτὴν προοριζόμενα στέμματα καὶ στολαί⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀφηγεῖται περαιτέρω ὅτι ὁ Λέων Δ', καίτοι δὲν ἐπέκειτο δεσποτικῇ ἑορτῇ, περιεδλήθη ἄνευ πατριαρχικῆς ἀδείας ἐν τῶν ἀνωτέρω στεμμάτων καὶ εὐθὺς ἠσθένησεν ἐξ ἀνθρακος, ἐξ οὗ καὶ μετὰ βραχὺ ἀπέθανε⁵. Διὰ τὴν ἀποφευχθῆ καὶ εἰς τὸ μέλλον

¹ Εἰς τὴν ἀρίθμωσιν τῶν αὐτοκρατόρων ἀκολουθῶ τὴν ὑπ' ἐμοῦ προταθεῖσαν, Ἐκλογή, ἀναγέρσεις καὶ στέψεις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος (Ἀθῆναι 1956) σ. 231 κέ.

² Κατὰ τὴν ἐκδόσιν *Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio* (Budapest 1949).

³ Τὸ κατ' αὐτὰς ἀκολουθούμενον τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερῶς εἰς τὴν Βασ. Τάξιν κεφ. I 1 - 36 (σ. 1 - 187). Πρβ. *R. Guiland, Les factions à Byzance* ἐν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν 23 (1953) ἰδίᾳ σ. 17 κέ.

⁴ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν σ. 66₃₄ - 48. Σημεῖα τινὰ τῆς ἀφηγήσεως δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένα μυθώδους χαρακτήρος, ὡς ὅτι τὰ στέμματα ταῦτα δὲν κατασκευάσθησαν ὑπὸ ἀνθρωπίνης χειρὸς, ἀλλὰ παρεδόθησαν ὑπὸ ἀγγέλου εἰς τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον (σ. 66₂₈ - 34). Ἀνάλογος καὶ ἡ ἀφήγησις περὶ τοῦ ὑγροῦ πυρός, οὗτινος ἡ κατασκευὴ ἀπεκαλύφθη πάλιν εἰς τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον ὑπὸ ἀγγέλου (αὐτόθι σ. 68₇₃ - 70₈₁). Αἱ ὑπερβολαὶ αὗται δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ἀποδοθοῦν εἰς ἀγνοίαν ἢ εὐπιστίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Εἶναι ἐσχεμμένα ἀιτιολογία, τὰς ὁποίας συμβουλεύει τὸν υἱὸν τοῦ Ρωμανόν νὰ προσβάλλῃ εἰς ξένους ἡγεμόνας, διατελοῦντας εἰς φιλικὰς μετὰ τοῦ Βυζαντίου σχέσεις, ἐὰν οὗτοι ἤθελον ζητήσαι νὰ ἀποκαλυφθῆ καὶ εἰς αὐτοὺς ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ ὑγροῦ πυρός ἢ νὰ δοθῆ πρὸς χρῆσιν τῶν στολῶν ἢ στέμματα ἐκ τῶν διὰ τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα προοριζομένων.

⁵ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν σ. 68, 67-72. Πρβ. αὐτόθι σ. 72₁₉₉ - 198: *Λεων ἑκστίνος ὁ βασιλεὺς, ὁ καὶ τὸ στέμμα, καθὼς ἀνωτέρω προεῖρηται, παρανόμως καὶ*

ἐπανάληψις τοῦ ἀτόπου τούτου, συνεχίζει ὁ Πορφυρογέννητος¹, ἔκτοτε τύπος ἐγένετο ὥστε ἐν τῷ μέλλειν στέφεσθαι τὸν βασιλέα πρότερον δμνύειν καὶ ἀσφαλιζέσθαι ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῶν προσεταιγμένων καὶ ἐκ παλαιοῦ φυλαττομένων τολμήσει ποιήσῃν ἢ ἐννοήσασθαι καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέφεσθαι καὶ τὰ ἀρμόζοντα τῇ καθειρώσει ἐσορῆ ἑπιτελεῖν τε καὶ διαπραττεσθαι.

Τὸ μέτρον εἶναι ὄντως περίεργον, διότι δὲν πρόκειται περὶ ἕρκου ἀπαξ διδομένου πρὸ τῆς ἐπισήμου ἐκκλησιαστικῆς στέψεως τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος, ἀλλὰ περὶ ὑποσχέσεως ἀνανεουμένης πολλακίς τοῦ ἔτους, ἀφοῦ πλείονες εἶναι αἱ μεγάλα δεσποτικαὶ ἑορταί. Ὅτι ἡ ἐνταῦθα μνημονευομένη πρᾶξις δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀπαξ τελοῦμένην ἐκκλησιαστικὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ ἐκ τῆς διατυπώσεως ἐν τῷ μέλλειν στέφεσθαι τὸν βασιλέα πρότερον δμνύειν καὶ ἀσφαλιζέσθαι, διασαφηνίζει ἡ τελευταία φράσις τοῦ χωρίου καὶ τὰ ἀρμόζοντα τῇ καθειρώσει ἐσορῆ ἑπιτελεῖν τε καὶ διαπραττεσθαι, ἐνθα εἶναι σαφές ὅτι διὰ τῆς λέξεως τῇ καθειρώσει ἐσορῆ προσδιορίζεται ἡ ἐκάστοτε κατ' ἔτος πανηγυριζομένη θρησκευτικὴ ἑορτή.

Εἰδικὸν κεφάλαιον (I 37) τῆς Βασιλ. Τάξεως καθορίζει ποίας στολάς καὶ στέμματα² περιεβάλλετο ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὰς προελεύσεις τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν ἑορτῶν. Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰ στέμματα ἐρίζεται ἔτι οὗτος ἔφερε δι᾿ ἄφορον στέμμα κατὰ τὴν μετάβασίν του ἐκ τῶν ἀνακτόρων εἰς τὸν ἐκάστοτε πανηγυρίζοντα ναόν³ καὶ ἕτερον κατὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπιστροφὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Οὕτω τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ἐὰν κατὰ τὴν μετάβασιν περιεβλήθη λευκὸν στέμμα, κατὰ τὴν

τολημῶς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας δίχα γνώμης τοῦ πατριαρχοῦντος λαβῶν. Τὸ γεγονός παραδίδουν καὶ οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι μὲ συμπληρωματικὰς λεπτομερείας. Ὁ Σκυλίτσης παρὰ Κεθρηῶν II σ. 20 ἀναφέρει ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Δ' περιελθὲν στέμμα ἦτο ἰδιαιτέρως πολῦτιμον, εἶχε δὲ κατασκευασθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου καὶ ἀπέκειτο εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Πρβ. Θεοφ. 453, 454, Λέοντα γραμμ. 192, 193.

¹ Πρὸς τὸν Ἰβριον υἱὸν Ρωμανόν 68_{ατ}-72.

² Περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐξελέξεως τοῦ στέμματος βλ. J. Deer, Der Ursprung der Kaiserkrone ἐν Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 8 (1950) 79 κέ. καὶ Α. Ὁρλάνδου, Νέον ἀνάγλυφον τῆς ἀναλήψεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν περ. Β', 5 (1954-1955) 287-289.

³ Κατὰ κανόνα ὁ ναὸς εἰς ὃν ἐλάμβανε χώραν ἡ θρησκευτικὴ πανηγυρις ἦτο ἡ Ἁγία Σοφία, ἐπομένως ἐκεῖ κατέληγαν ἡ πομπή. Οὐχὶ σπανίως ὁμοῦ ἐώρταξεν ἕτερος ναὸς τῆς πρωτεύουσας, ὡς οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι, ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, ἡ Παναγία τῆς Πηγῆς, ἡ Παναγία τῶν Χαλκοκρατειῶν κλπ. καὶ ἡ πρόλευσις κατηρθύονετο εἰς αὐτόν, ὡς πολλακίς μαρτυρεῖται εἰς τὰς πηγὰς.

ἐπιστροφὴν ἔφερε ρούσιον ἢ ἀντιστρόφως¹. Τὴν Δευτέραν τῆς ἐβδομάδος τῆς Διακαινησίμου ἔφερε τὴν μὲν πρῶταν πράσινον στέμμα, τὴν ἑσπέραν δὲ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν λευκόν². Τοῦτο ἠδύνατο εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς λεγομένης τιάρας³. Εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Πεντηκοστῆς, τῶν Ἀγίων Πάντων καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ὁ αὐτοκράτωρ ἔφερε κατὰ μὲν τὴν μετάθασιν εἰς τὸν ναὸν ρούσιον στέμμα, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν λευκόν⁴, τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τῶν Χριστουγέννων περιεβάλλετο πράσινον στέμμα κατὰ τὴν μετάθασιν, λευκὸν δὲ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν⁵, τῶν Φώτων δὲ ἀντιστοίχως βένετον καὶ λευκόν⁶. Τὴν ἑορτὴν τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ κατὰ τοὺς ἐπ' εὐκαιρίᾳ χαρμοσύνων γεγονότων ἱππικούς ἀγῶνας ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὁ αὐτοκράτωρ ἔφερον οἶον στέμμα ὠρίζεν ἐκάστοτε ὁ ἴδιος⁷. Τὰς γνώσεις μας συμπληροῦν μεμονωμέναι πληροφορίαι τοῦ αὐτοῦ κειμένου. Ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν δεξιῶσιν ξένων ἡγεμόνων ἔφερε λευκὸν μέγα στέμμα⁸, ἠδύνατο δὲ νὰ δεχθῇ ἀπεσταλμένους ξένων μὴ χριστιανικῶν λαῶν (ἔθνικῶν) ἀνευ στέμματος, φέρων ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τὸ λεγόμενον *καισαρικόιον*⁹.

Τὰ κείμενα, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν διασαφηνίζουσι ἐπὶ τῇ βάσει ποίου κριτηρίου τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα χαρακτηρίζεται ὡς ρούσιον, βένετον κλπ. Εἰς ἀπεικονίσεις στεμμάτων τῶν Γ' καὶ ΙΑ' αἰώνων παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τετραγώνου, ὀρθογωνίου ἢ ἡμικυκλικῆς πλακῆς, εὐρισκομένης εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τοῦ στέμματος, εἶναι

¹ Βασ. Ταξ. 187₇ - 188₁.

² Βασ. Ταξ. 188₁₋₁₀· πρβ. 85₂₃ - 86₆.

³ Βασ. Ταξ. 188₁₀₋₁₁.

⁴ Βασ. Ταξ. 189₆₋₁₂.

⁵ Βασ. Ταξ. 189₁₄₋₁₈, 190₁₃₋₁₆.

⁶ Βασ. Ταξ. 190₂₁₋₂₄.

⁷ Βασ. Ταξ. 189_{23-190₇}, 191₁₁₋₂₀, 190₁₈₋₂₁.

⁸ Βασ. Ταξ. 583₁₇₋₁₈, 587₂₀₋₂₁, 593₁₈₋₂₀.

⁹ Βασ. Ταξ. 522₅₋₈. *Διάδημα... καισαρικόιον* ἔφερον ὁ Βασίλειος Α', ὅτε εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν νικητῆς ἀπὸ ἑκστρατείας εἰς Τεφρικὴν καὶ Γερμανίαν (Βασ. Ταξ. 500) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Γ' εἰς τελευτὴν, καθ' ἣν παρουσιάσθησαν πρὸ αὐτοῦ Σκλάβοι τῆς περιοχῆς τῆς Σουθδελιτίας, ἐπαναστατήσαντες καὶ ἐπανελθόντες ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν ἀρχήν· Βασ. Ταξ. 634₁₁₋₁₂: *σιέφανον ἐπὶ τῆς εἰαυτοῦ κεφαλῆς ἐκ λίθων καὶ μαργάρων ἡμφιεσμένον, ὅπερ καισαρικόιον λέγεται. Καισαρικόιον ὡσαύτως ἐλέγετο καὶ τὸ κάλυμμα, ὅπερ περιεβάλλοντο οἱ καισαρες κατὰ τὴν ἀνάθειν των (τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς αἰῶνας Η' - Γ')* Βασ. Ταξ. 218_{24-219₁}, 220₁₇₋₂₃, 222₉₋₉, 224₂₃₋₂₄: *αἴρει ὁ πατριάρχης τὸν στέφανον ἦτοι τὸ καισαρικόιον.* Ἐν τοῦτοις εἰς ἕτερα χωρία τῆς Βασ. Τάξεως 581₅, 581₉, τὸ καισαρικόιον φέρεται ὡς στολή: *τὸ χρυσοῦν σαγίον τὸ λεγόμενον καισαρικόιον* (581₅).

τοποθετημένος μέγας, πολύτιμος λίθος, ούτινος τὸ χρῶμα ποικίλλει¹. Ὑποθέτω ὅτι ἐξ αὐτοῦ προσδιορίζετο ἡ ὀνομασία τοῦ στέμματος ὡς λευκοῦ, βενέτου, ρουσίου κλπ.

Ἡ Βασιλείος Τάξις παρέχει ἐξ ἄλλου πληροφορίας περὶ τῶν πρὸς διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων χρησιμοποιουμένων στολῶν καὶ πολυτίμων ἀντικειμένων κατὰ τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἐορτὰς ἢ τὴν δεξίωσιν ξένων ἡγεμόνων. Ἐνταῦθα σημειῶ τὰ ἀφορῶντα τὸν ἐκ στεμμάτων διάκοσμον.

Λεπτομερῶς περιγράφεται ἡ διακόσμησις τοῦ Χρυσοτρικλίνου κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ρώσων Ἐλγας - Ὀλγας τὸ φθινόπωρον τοῦ 950. Ἐκ τῶν ὀκτὼ κογγῶν (καμαρῶν) τοῦ Χρυσοτρικλίνου ἡ πρὸς ἀνατολὰς εἶχε κοσμηθῆ ἐξ ὀλοκλήρου διὰ στεμμάτων ὡς ἐξῆς. Ἐμπροσθεν μὲν τὸ πράσινον στέμμα τῶν ἀγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων μετὰ καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς περιστερᾶς² αὐτοῦ· δεξιᾷ δὲ τὸ βένετον στέμμα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου μετὰ καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς περιστερᾶς αὐτοῦ· ἀριστερᾷ δὲ τὸ βένετον στέμμα τοῦ ἀγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου μετὰ καὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς περιστερᾶς αὐτοῦ³. Εἰς τὰς λοιπὰς κόγχας τοῦ Χρυσοτρικλίνου ἐκρεμά-

¹ Βλ. π. χ. τὰς μικρογραφίας ἐκ τοῦ Cod. Coisl. 79 παρὰ J. Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance (Paris 1923) ἀρ. 42, 43, 44 καὶ Cod. Vatic. gr. 666 αὐτόθι: ἀρ. 45, ὡς καὶ μεταγενέστερον χωρίον τοῦ Νικηφ. Γρηγ. I 25^v: ἡ βασιλικὴ καλίπτρα κεκοσμημένη συνήθως τῷ τε λίθῳ καὶ ταῖς τῶν μαργάρων σφαιραῖς. Ἄξια σημειώσεως εἶναι καὶ νεωστὶ γνωσθεῖσα πληροφορία, ἀναγομένη μὲν εἰς τὰς πρώτας δεκαετίαις τοῦ ΙΔ', ἀλλὰ γεγραμμένη λήγοντος τοῦ ΙΕ' αἰῶ· εἰς εἰς παράφυλλον τοῦ Cod. Barb. gr. 449 (IV 31): ὁ προπάππος του [τοῦ Ματθαίου Ἀσάνη Παλαιολόγου Ραοῦλ Μελίκη] ὅπου ἦλθεν ἀρχῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ἱερσίαν... ὡὰν αὐθέντης ὅπου ἦτον, ἐφόρει εἰς τὸ κεφάλιν του λιθάριν κόκκινον καὶ διὰ συγκατάβασιν τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔβαλεν γεραναῖον καθὼς φαίνεται ἐκαστὸν εἰς τὸν τάφον του, ὅπου ἔστι ἱστορισμένος. Παρὰ V. Laurent, Une famille turque au service de Byzance. Les Mélikès ἐν Byzantinische Zeitschrift 49 (1956) 357 καὶ 363 κέ. εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἀνωτέρου ξένου ἡγεμόνος.

² Ὁρατὴν περιγραφὴν τῶν περιστερῶν παρέχει ἀρχομένου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης: περιστεραὶ τῆς ἱερᾶς ἀνωθεν ἀπρωρημένα ἰσραήλ, οὐ περιηργρωμένα, οὐκ ἐχρυσωμένα, ἀλλὰ τὸ σὺμπαν χλωρῷ χρυσοῖ σὺν τοῖς μεταφρένοις ἐκσιλβόσαι ἐκ λίθου πρασίνου διακεκοσμημένα αἱ πτέρυγες, τῷ διαπεπερονημένῳ μαργάρῳ ἀσιράπιουσαι χαλαραὶ τὰ πτεῖλα εὐκασιῶν ἐναέρια πέτεσθαι καὶ ἄρι φθάνειν ἐπὶ κατάπανσιν· τοῖς ῥάμφουσιν ἀπρωρημένα τὰ κάρφη, οὐ πτόρθοι ἐλαίας, ἀλλ' ἐκ μαργάρων καὶ ταῦτα ἐς σταυρικὸν σημεῖον διαγραφόμενα. Aug. Heisenberg, Nicolaos Mesarites, Die Palastrevolution des Johannes Komnenos. Programm des K. alten Gymnasiums zu Würzburg für das Studienjahr 1906/1907 (Würzburg 1907) σ. 35.

³ Βασ. Ταξ. 581¹⁰⁻¹², 581¹⁶⁻²².

σθησαν τὰ τοῦ ναοῦ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Φάρου στέμματα καὶ τῶν ἐτέρων ἐκκλησιῶν τοῦ Παλατίου καὶ ἔργα διάφορα χειμενιά ἀπὸ τοῦ φύλακος καὶ τὰ βασιλικὰ καὶ αὐγουστιακὰ χλανίδια¹. Προστίθεται δὲ καὶ ἡ λεπτομέρεια, ὅτι τὰ στέμματα καὶ τὰ χειμενιά ἔργα ἐν παρ' ἐν ἐκρέμαντο, ἤγουν μέσον στέμμα καὶ ἐνθεν κἀκεῖθεν ἔργα χειμενιά².

Εἰς ἐτέραν δεξιῶσιν, λαβοῦσαν χώραν ἐπὶ Κωνσταντίνου Η' Πορφυρογεννήτου, ὁ διάκοσμος τοῦ Χρυσοτρικλίνου διηυθετήθη ὡς ἐξῆς. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν μεσοκάρδιον τοῦ ἐντὸς τῆς αἰθούσης ταύτης τοποθετημένου πυργίου³ ἀνηρτήθησαν τὰ τρία στέμματα μετὰ τῶν σταυρῶν αὐτῶν· ἦτοι εἰς τὸ μέσον τὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων πράσινον στέμμα, δεξιᾶ τούτου τὸ τῆς Θεοτόκου τοῦ Φάρου βένετον καὶ ἀριστερᾶ τὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου βένετον στέμμα. Αἱ περισσεραὶ τῶν τριῶν τούτων στεμμάτων ἀνηρτήθησαν εἰς τὸ δυτικὸν μεσοκάρδιον τοῦ αὐτοῦ πυργίου⁴.

⁵Ἐξ ἄλλων τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν προφανὲς καθίσταται ὅτι πλὴν τοῦ στέμματος, ὅπερ περιεβάλλετο ὁ αὐτοκράτωρ ἐπισήμως κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του στέψιν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα στέμματα, ἀποκείμενα εἰς ναοὺς τῆς πρωτευούσης⁶, ἅτινα εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἐχρησιμοποιοῦντο εἴτε πρὸς διακόσμησιν τῶν ἀνακτόρων εἴτε διὰ νὰ περιβληθῆ αὐτὰ ὁ αὐτοκράτωρ.

Εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς προελεύσεως τῶν στεμμάτων συμβάλλουν αἱ ἀφηγηματικαὶ πηγαί. Ὁ Πορφυρογέννητος ρητῶς μαρτυρεῖ ὅτι πᾶς αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ διατάξῃ τὴν κατασκευὴν νέων στεμμάτων, ἅτινα ὅμως ἔδει ἀπαραιτήτως νὰ δοθοῦν πρὸς φύλαξιν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ὁπόθεν δὲν ἐπετρέπετο νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ, οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις⁷. Τὸ στέμμα, ὅπερ ἀντικανονικῶς περιεβλήθη ὁ Λέων Δ', εἶχεν ἀφιερωθῆ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν⁸. Τρία στέμματα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ φιλοχρίστου

¹ Βασ. Ταξ. 580₁₅₋₂₀.

² Βασ. Ταξ. 581₉₋₁₀. Πρὸς *J. Ebersolt*, *Le grand palais de Constantinople et le Livre des cérémonies* (Paris 1910) σ. 78 καὶ ἰδία σημ. 6.

³ Τὸ πυργίον ἦτο «ἀρμάριον», ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἐτοποθετοῦντο πολύτιμα κοσμήματα καὶ πρὸς ἐπίδειξιν ἀντικείμενα εἰς τὰ ἀνάκτορα. Βλ. Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς τ. Β' 2* (Ἐν Ἀθήναις 1948) σ. 85 καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν ἐνταῦθα περιγραφὴν *J. Ebersolt* ἐνθ' ἀνωτ. σ. 82 σημ. 4.

⁴ Βασ. Ταξ. 586₁₅-587₄.

⁵ Ὁ Θεοφάνης 299 ἀναφέρει τὴν ἐν ἔτει 610 ὄπαρξιν στέμματος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου ἐν Ἀρτάκη (παρὰ τὴν Κύζικον), ἀλλὰ δὲν προσδιορίζει τὴν πρόλευσίν του.

⁶ Πρὸς τὸν Ἰβὸν υἱὸν Ρωμανόν σ. 68₅₇₋₅₉.

⁷ Σουλ.-Κεδρ. II 20, Θεοφ. 453 πρὸς καὶ 454. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Λέοντος γραμματικοῦ 192 τὸ στέμμα τοῦτο ἦτο ἀφιέρωμα τοῦ Μαυρικίου.

δεσπότη¹, δστις πρέπει νά ταυτισθῆ μέ τόν Κωνσταντῖνον Η΄ Πορφυρογέννητον². Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Νοβγορδὸς Ἀντώνιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1200, καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης παραδίδουν ὅτι εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἦσαν ἀνηρητημένοι ὑπεράνω τῆς ἀγίας τραπέζης στεφανίσκοι³—τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὸν πρῶτον—καὶ τὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου στέφος⁴.

Περὶ τῆς χρήσεως στεφανίσκου ἐκ τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ὁμιλεῖ διεξοδικῶς ἢ ἰδιαιτέρως ἐναργῆς ἀφήγησις τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου, ἀναφερομένη εἰς τὸ αὐτὸ μέ τὸ ὑπὸ τοῦ Νικ. Χων. 697 καὶ Θεοδ. Σκουτ. 428-429 μαρτυρούμενον γεγονός, ἤτοι τὴν λήγοντος τοῦ Ἰουλίου 1201 γενομένην ἀπάπειραν ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ. Οὗτος, φερόμενος εἰς χεῖρας τῶν ὀπαδῶν του, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἐνθα οἱ ἐπαναστάται ἐπεχείρησαν τὴν ἐπηρητημένην τῆς ἱερωᾶς ἀνωθεν τραπέζης καθελεῖν ταινίαν βασιλικὴν καὶ περιθέσθαι ταύτην ἐμπαικτικῶς τῇ μεμωραμένη ἐκείνου καὶ ἄφρονι κορυφῇ⁵. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ταινία—ὁ στεφανίσκος κατὰ τὸν Νικήταν Χωνιάτην—ἐκρέματο ὑψηλά, τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦτο εὐχερές· τότε παρατυχῶν μοναχὸς ἐπέτυχε διὰ τοῦ καλάμου, ὃν μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερε, νά καταβιβάσῃ τὴν ταινίαν καὶ τῇ τοῦ ἀναγορευομένου ταύτην ἐπέθηκε κεφαλῇ⁶.

Ρηταὶ μαρτυρίαι περὶ στέμματος, ἀφιερωθέντος ὑπὸ αὐτοκράτορος, παραδίδονται διὰ τὸν Μαυρίκιον. Κατ' αὐτὰς ἡ σύζυγός του βασίλισσα Κωνσταντίνα καὶ ἡ σύζυγός τοῦ Ἰουστίνου Β΄ γηραιὰ ἀγούστα Σοφία προσέφερον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 601 στέμμα... ὑπέριμον... ὃ δὲ βασιλεὺς τοῦτο θεασάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῷ Θεῷ τοῦτο προσήγαγε καὶ ἐκρέμασεν αὐτὸ ἐπάνω τῆς ἀγίας τραπέζης διὰ τριχάλαστου ἀλυσιδίου διαλίθου

¹ Βασ. Ταξ. 582₁₋₂. Πρβ. J. Ebersoll, Les arts somptuaires de Byzance (Paris 1923) σ. 71.

² Εἰς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἀναφέρεται καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Συνεχ. Θεοφ. 447: ἀλλὰ καὶ τὰς βασιλικὰς στολὰς καὶ τὰ ἔκπαια στέμματα καὶ διαδήματα φθαρέντια εἰς ἀνακαινίσιν διωρθώσατο.

³ Antoine de Novgorod, Description des lieux - saints de Constantinople (1200) ἐν Itinéraires russes en Orient μεταφρ. B. de Khilrowo τ. I 1 (Genève 1889) σ. 92, Νικ. Χων. 697, Θεοδ. Σκουτ. 428-429.

⁴ Antoine de Novgorod, ἐνθ' ἄν. σ. 92, Νικ. Χων. 450, Θεοδ. Σκουτ. 357. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν θά ἦτο τόσον παλαιὸν καὶ μόνον ἢ παράδοσις θά τὸ ἔφεραν ἀνήκον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

⁵ A. Heisenberg, Nikolaos Mesarites κλπ. σ. 22₁₈₋₁₆.

⁶ Αὐτόθι σ. 22₁₆₋₂₉.

καὶ χρυσοῦ¹. Οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται ὡσαύτως ἔτι ἡ αὐγούστα Εἰρήνη κατὰ τὴν προέλευσιν τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 780, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τοῦ δεκαετοῦς υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου Γ', προσήνεγκε τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς [Λέοντος Δ'] ἀρθέν στέμμα, ἐπικαλωπισθὲν διὰ μαργαριτῶν².

Παρατηροῦμεν οὕτως ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ προσφέρουν ὡς χαριστήρια δῶρα προεχόντως μὲν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς τῆς πρωτεύουσας, στέμματα, ἅτινα εἴτε εἶχον προηγουμένως χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ δωρητοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς κατασκευάσθησαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δωρηθεῖν εἰς τὸν ναόν³. Διὰ τῆς προσφορᾶς αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ ἐξεδήλου τὴν εὐλάβειάν του πρὸς τὸ θεῖον καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν συμπαράστασιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον του, ὡς καὶ σήμερον πολλοὶ πιστοὶ συνηθίζουσι νὰ ἀφιερῶνουν εἰς τὴν Θεομήτορα ἢ ἄλλον προστάτην ἅγιον πολύτιμα καὶ προσφιλῆ των κοσμήματα ἢ μικρὰ ἀργυρᾶ ἢ χρυσοῦ ἐλάσματα μὲ ἐγγάρρακτον παράστασιν, διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὰς εὐχαριστίας των διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ἀρωγὴν.

Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀφιερωτικὸς χαρακτήρ τῶν στεμμάτων ἐξηγεῖ τὸ ὅτι ἀπηγορεύετο ἡ ὑπ' οἰονδήποτε πρόσχημα δριστικῆ ἀπομάκρυνσίς των ἀπὸ τοῦ εἰς ὃν ἀπέκειντο ναοῦ. Ἡ αὐτὴ αἰτία ἠνάγκασε, φαίνεται, τὸν πατριάρχην νὰ λάβῃ τὸσον σοβαρὸν μέτρον, ὡς εἶναι ἡ ἀξίωσις παροχῆς ὄρου ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ὅσας περιπτώσεις προεβλέπετο ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀνωτέρω στεμμάτων.

¹ Ἀθῆναι

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ

¹ Θεοφ. 281, Σκυλ. Κεδρ. I 701, πρὸς Λέοντα γραμμ. 142 καὶ J. Ebersolt, Les arts somptuaires κλπ. σ. 32.

² Θεοφ. 454, Λέων γραμμ. 193.

³ Αἱ πηγαὶ κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέρουσι προσφορὰς ἱερῶν σκευῶν, πολυτελῶν ὑφασμάτων, ἐπίπλων εἰς ναοὺς ἐκ μέρους αὐτοκρατόρων εἰς ἐνδειξιν τῆς εὐσεβείας των. Θεοφ. Συνεχ. 418 (Ρωμανός Α'), Θεοφ. Συνεχ. 444, 452, Σκυλ. - Κεδρ. II 326 (Κωνσταντῖνος Η'). Πασίγνωστον εἶναι τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1018 προσκύνημα τοῦ Βασιλείου Β' εἰς τὰς Ἀθῆνας, ὅστις τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῇ Θεοτόκῳ δούς καὶ ἀναθήμασι πολλοῖς, λαμπροῖς καὶ πολυτελεῖσι ἐκόσμησε τὸν ναόν... (τὸν Παρθενῶνα, μεταβεβλημένον, ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἰς χριστιανικὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας τιμώμενον). Σκυλ. - Κεδρ. II 475.